

FATABUREN 1967

fataburen

Nordiska museets och Skansens årsbok 1967

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1967

Redaktion: Gösta Berg · Sam Owen Jansson · Skans Torsten Nilsson
Redigerad av Ernst-Folke Lindberg
Layout: Torsten Stääf
Tryck: Ivar Hægströms Tryckeri AB 1967

Pärmens färgbild: Hagaberg på Svartsjölandets sydligaste udde. Detalj från målning av Emil Wallenstråle 1887. På den högra villans balkong står v. häradshövd. Eugène Westin, som bodde här på sommarnöje. Stället äges nu av hans barnbarn. Tavlan tillhör fil. dr Hans Hansson och hans maka Ingrid, född Westin.

Nordiska museet — arkitekttävlingen och museibygget

Den 24 oktober 1888 tog Artur Hazelius det första spadtaget på den plats vid Lejonslätten, där Nordiska museets byggnad skulle komma att resas. Det var på dagen 15 år efter det att museets första avdelning i den södra paviljongen vid Drottninggatan öppnats för allmänheten.

Detta spadtag liksom vissa under de följande månaderna företagna schaktningsarbetena var närmast av symbolisk natur. Enligt villkoren för Kungl. Maj:ts markupplåtelse skulle nämligen arbetet med »byggnader och parkanläggning å Lejonslätten» vara påbörjat före den 14 mars 1889, dvs. fem år efter det att upplåtelsen trätt i kraft.

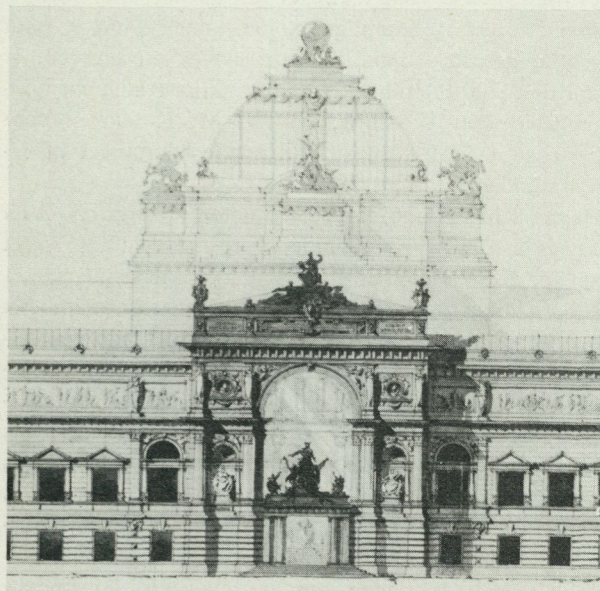
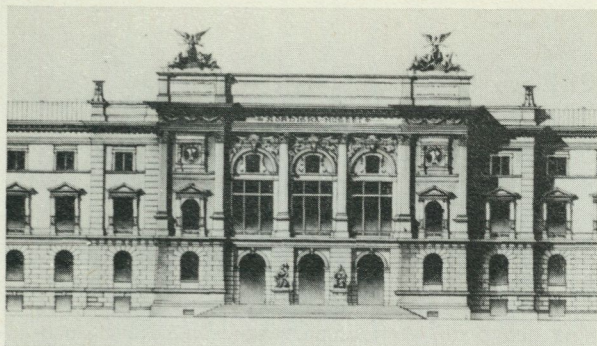
Redan några få år efter museets öppnande hade man med tanke på de trånga och splittrade utställningslokaler vid Drottninggatan börjat planera för en museibyggnad, och 1876 bildades en särskild byggnadsfond, som stigit till 80.000 kr år 1880, då Hazelius överlät sina skandinavisk-etnografiska samlingar till »en självständig anstalt» med namnet Nordiska museet. Vid ett styrelsesammanträde den 30 mars 1881 »företogs till öfverläggning frågan om beredande af plats för en byggnad för museet, och då redan förut de s. k. nermanska tomterna å Kungl. djurgården blifvit för ett sådant ändamål ifrågasatta, lämnades nu af herr Key närmare underrättelse angående

de villkor på hvilka samma tomter för närvarande innehades, och ansåg nämnden, att dessa tomter vore de lämpligaste, som kunde erhållas, samt uppdrog åt herr Key att om möjligt till nästa sammankomst inhemta upplysning, om H. M. Konungen vore villig att till Nordiska museet öfverlåta de samma».

Nämndledamoten professor Axel Key kunde snart meddela att svaret blifvit gynnsamt, och i december 1881 inlämnades till Riksmarskalksämbetet en ansökan att lägenheten Lejonslätten med tillhörande del av Kaptenslätten måtte upplåtas för en blivande museibyggnad. Med Lejonslätten avsågs markområdet mellan varvsmuren och Djurgårdsvägen, med Kaptenslätten området öster om vägen ner till Djurgårdsbrunnsviken. Detta ganska betydande område med en del mindre åbyggnader av trä disponerades då av livmedicus V. S. Nermans änka.

Kungl. Maj:ts beslut den 17 april 1882 innebar att lägenheten Lejonslätten uppläts åt museet från den 14 mars 1884 mot en årlig tomtöresavgift av 400 kr. Kaptenslätten däremot skulle »för Djurgårdens egen räkning bibehållas och disponeras».

Knappt ett år senare utlystes en internationell arkitektpristävlan. Vid tävlingstidens utgång den 1 juli 1883 hade 13 förslag inkommit och tre inkom

1—2. Fasadpartier
av W. Manchots
(överst) och B.
Schmitz' tävlings-
förslag 1883.

något senare. Enligt tävlingsprogrammet skulle museibyggnaden huvudsakligen omfatta:

utställningsrum — en stor hall med gallerier i två våningar, det nedre med ca 50 rum, öppna mot hallen och med fönster i fonden, avsedda för allmog interiörer och landskapsbilder, det övre galleriet »för förevisning af allmogeföremål» — en stor vapensal och en sal för kyrkliga minnen — en våning med en större sal »till förvaring av his-

toriska minnen» och inemot 80 rum om ca 70 kvm vardera för föremål »tillhörande de särskilda yrkena och de högre samhällsklasserna»;

biblioteksrum — en boksal, ett gravyr- och planschrum samt en läsesal;

förrådsrum — tre eller fyra stora salar;

arbetsrum — ett uppacknings- och verkstadsrum för rustmästaren, ett tillfälligt förrådsrum och ett arbetsrum för tre amanuenser — snickarverkstad — ett arbetsrum för en och ett för två amanuenser — ett mottagningsrum, styresmannens rum samt arkiv;

personalrum — tre rum med kök för rustmästare och portvakt — tre rum med kök för kvinnlig tjänstepersonal.

Vid bedömningen av de 13 i lagatid inkomna förslagen visade det sig att prisnämnden — museets styrelse, där professorn i arkitektur Magnus Isæus ingick, förstärkt med arkitekterna F. G. A. Dahl och A. T. Gellerstedt — var enig med undantag av att Artur Hazelius ville placera andre pristagaren främst. Första priset gick till W. Manchot i Mannheim, andra priset till H. Mahrenholz i Berlin, tredje priset till V. Karlson i Stockholm, fjärde priset till Carl Wallentin i Stockholm och det femte till J. Benischek i Prag. Dessutom utdelades två extra pris till B. Schmitz i Düsseldorf och Johan Ludvig Peterson i Stockholm.

Manchot har ritat en korsformig hall, vars västra korsarm är tresidigt avslutad. De övriga tre armarna ansluter sig till en rektangulär huskropp (150×70 meter) som omsluter två öppna gårdar. Mahrenholz har kring en stor hall (126×28 meter) lagt tre

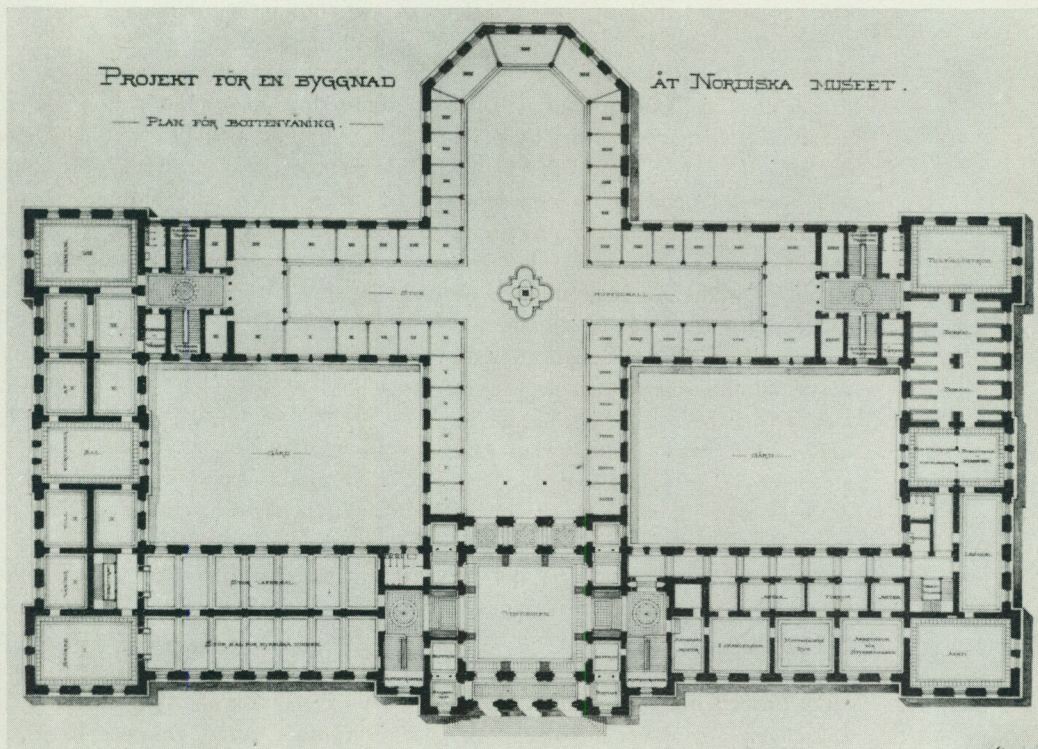
Andrén:
Arkitekttävlingen
och museibygget

längor, skilda från hallens gallerier genom två glastäckta och två öppna ljusgårdar. Hallens västra långsida öppnar sig i en rymlig absidial utbyggnad. Karlson har liksom förste pristagaren tänkt sig en korsformig hall, men han har förlagt den en trappa upp. I själva korsmitten finns museets huvudtrappa. Korsarmarna är förbundna med varandra genom vinkel-längor, så att en rektangulär huskropp (165×84 meter) bildas, omslutande fyra långsmala ljusgårdar. De övriga pristagarna varierar temat på liknande sätt. Men de båda arkitekter, som tilldelats extra pris, har i motsats till de övriga utformat kortsidan mot Strandvägen till huvudfasad.

De olika förslagens fasadarkitektur

utgör en rikhaltig provkarta på gamla stilar i ny tappning. Där finns romersk ungarock, tysk renässans, fransk högbarock, florentinsk ungrenässans etc., stundom med tillsatser i form av klassiska tempelgavlar. Den samtida tidningspressen var i stort sett begeistrad, men där fanns också kritiska röster. Nya Dagligt Allehanda skrev den 28 jan. 1884 om ett av förslagen: »Hela byggnadens konstruktion och dekore-ring förefaller oss främmande. Skall verkligen detta palats med sin tunga, nästan öfverlastade prakt innesluta minnena af våra fäders lif? . . . Hvarje monumental byggnad måste vara ett sant och lefvande uttryck af sitt ändamål. Hvad finnes i dessa två byggnader (av Manchot och Schmitz)

3. Plan av botten-våningen enligt W. Manchots förslag 1883.

som säger oss: Här ligger förvaradt arfvet efter ett folk, som fick sin kraft af fattigdomen, som vuxit upp till storhet under striden med den hårdaste natur. Ädel och majestätisk, men tillika enkel, skall en sådan byggnad vara och tala till oss ej genom rikedom i utsmyckning, utan genom kraft och renhet i hela sin hållning. Det är en byggnad med bestämda konturer och kraftigt framträdande proportioner, som vi vilja se.»

Sigurd Curman har 25 år senare i Nordisk tidskrift givit en träffande karakteristik av tävlingsresultatet: »Samtliga dessa projekt voro emellertid af den skäligen torra, akademiska sorten med arkitekturen utbildad efter den kosmopolitiska stilkatekesen, passande lika väl eller illa i Rom som i Stockholm. Det enda af intresse i desamma är planfördelningen i stort, som äfven i den senaste utvecklingen förblir ungefär likartad. Tvenne långa, parallella byggnader, som i båda ändar och på midten sammanbindas genom kortare längor, hvarigenom bildas två inre öppna gårdar. Den bakre bredare byggnaden upptages af den stora hallen, på midten utvidgad med en absid, den främre längan och sammanbindningsflyglarna innehålla de stora utställningssalarne och arbetsrummen.»

Det stod redan från början klart att inget av de prisbelönta förslagen skulle komma till utförande. Artur Hazelius arbetade under de följande åren vidare med grundplanen till det blivande museet, delvis med utgångspunkt från tävlingsförslagen, delvis (1886) i samråd med den danske kulturhistorikern Reinhold Mejborg. Säkert var det nämndledamoten

Magnus Isæus som var honom behjälplig vid idéernas konkretisering i form av planritningar. Den 22 oktober 1888 framlade han inför nämnden ett förslag till grundplan, som också av nämnden fastställdes. Samtidigt uppdrogs åt professor Isæus att i samarbete med arkitekten Isak Gustaf Clason utarbeta byggnadsritningar i anslutning till grundplanen. Och två dagar senare tog Hazelius såsom nämnt det första spadtaget.

Ett och ett halvt år senare avled Magnus Isæus, och det blev I. G. Clason som — tidvis med Gustaf Améen som medhjälpare — fick utarbeta ritningarna. Efter ett par års arbete kunde ett fullständigt byggnadsprogram framläggas 1891. Det antogs av nämnden och överlämnades till Kungl. Maj:t för erhållande av byggnadstillstånd.

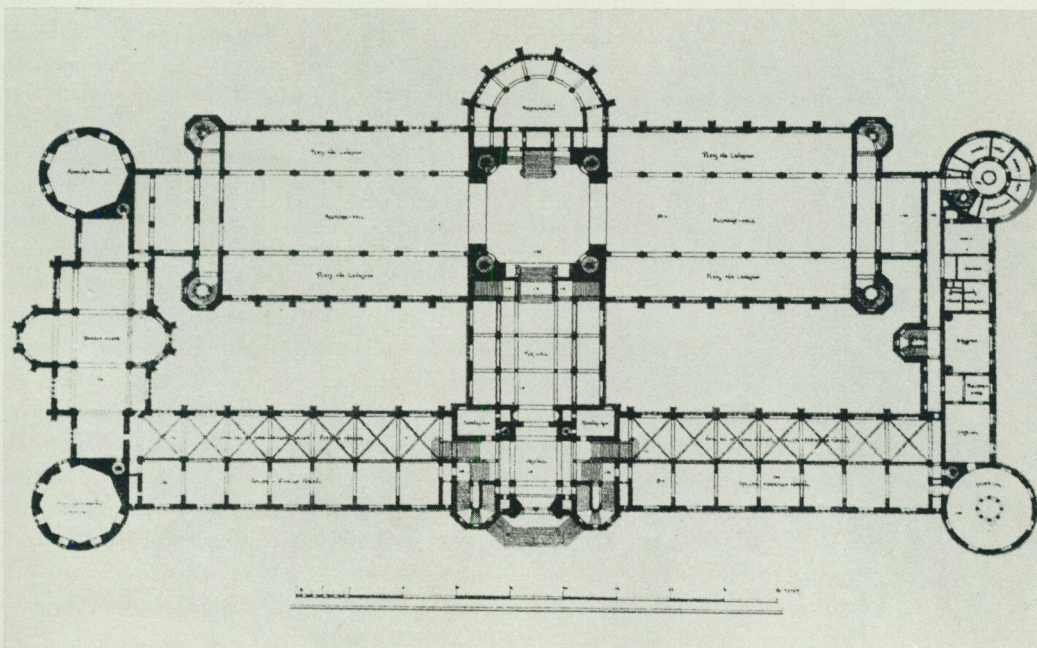
Byggnadskomplexet består av en främre långa med huvudentrén och en bakre, kortare och bredare hallbyggnad. Dessa längor förenas i mitten genom en rymlig förhall och på sidorna genom tvärlängor. I de fyra hörnen reser sig mäktiga rundtorn och hallbyggnaden har fyra åttkantiga traptorn.

Dispositionen var följande. Den främre längan skulle i jord- och botenvåningarna inrymma två gallerier, vartdera flankerat av 14 museisalar i två våningar, avsedda för till höger om entrén de förhistoriska samlingarna, till vänster de medeltida kyrkliga föremålen. Våningen en trappa upp omfattade två stora salar (60×17 meter) för de högre ståndens kultur — i mittpartiets kupolsal hade man rent av tänkt sig Berndt Notkes S:t Göransgrupp, som då ännu inte återförts

Andrén:
Arkitekttävlingen
och museibygget

4—5. Perspektiv-
skiss och plan av
bottenvåningen
enligt I. G. Clasons
förslag 1891.

till Storkyrkan. Den översta våningens 28 mindre museisalar avsågs inrymma »minnen efter framstående personer».

Den södra tvärlängan skulle innehålla dels en barockkyrka, dels museisalar för kyrkliga föremål från nyare tiden. Kyrkan skulle kunna fungera såsom gudstjänstlokal för Djurgårdsförsamlingen med plats för drygt 900 personer. Den norra tvärlängan var avsedd för bibliotek, arkiv, tjänsterum och arbetslokaler.

Den bakre längan eller »allmogehallen» skulle i jordvåningen inrymma utställningsrum för hantverks- och skråavdelningen längs ytterväggarna och i mitten ett enda stort magasin, 120 meter långt. Resten av byggnaden skulle hysa »föremål, som belysa allmogens lif». I hallplanet skulle under gallerierna »anordnas exteriörer, dvs. dioramaartade karakteristiska landskapsbilder från de olika landen och landskapen, en i hvarje hvalf». I gallerierna en och två trappor upp »samt delvis måhända å hallens golf uppställas interiörerna från de olika bondstugorna samt öfriga föremål». Absiden, vars golv skulle ligga fyra meter över hallens, var »afsedd att upptaga i form och färg de dyrbaraste minnena ur allmogens lif». I en entresol under absiden avsåg man att inrymma »en restauration».

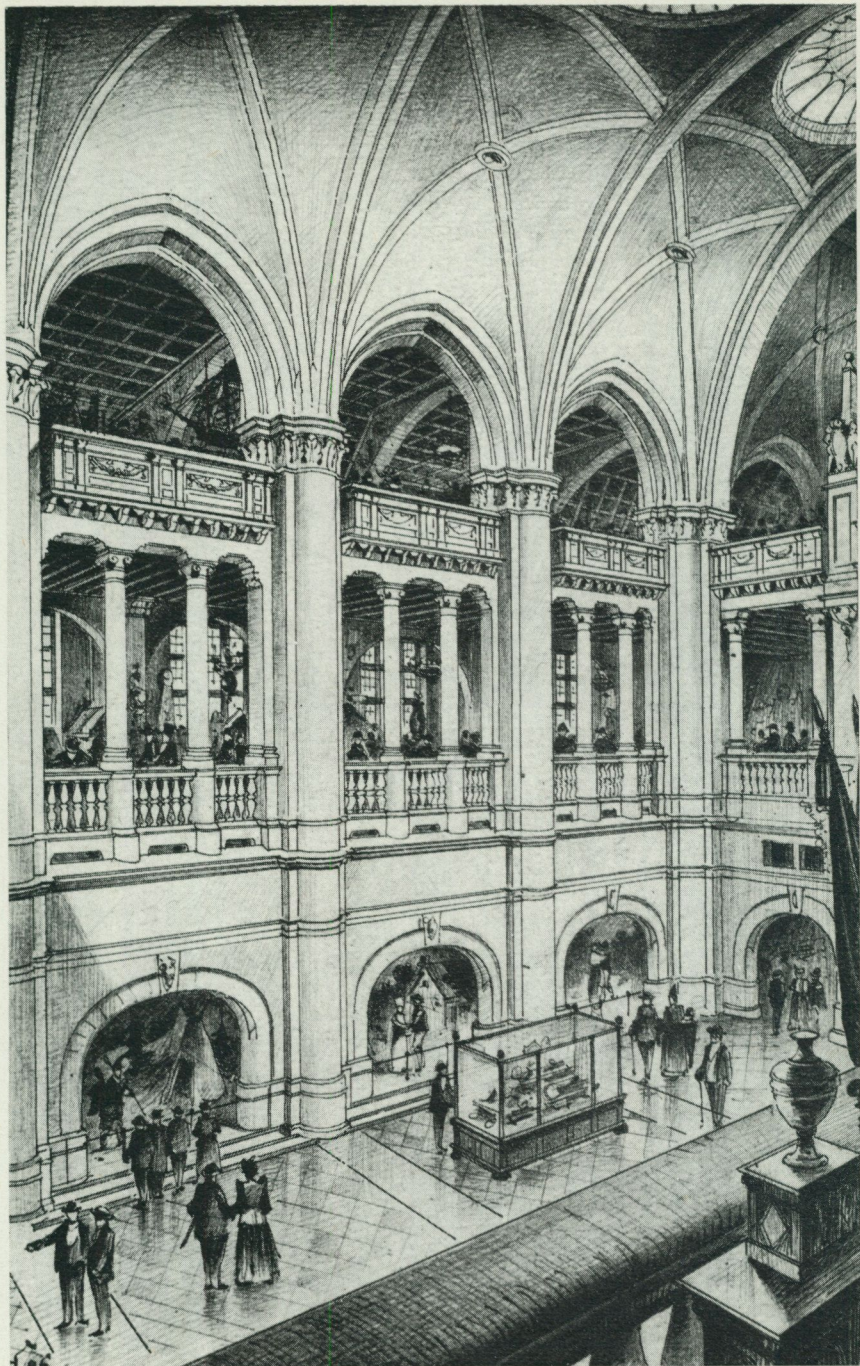
Det hade naturligtvis varit otänkbart att börja uppföra hela detta byggnadskomplex på en gång. Tvärtom inbjöd planen till att bygga i etapper — och byggnadsfondens storlek frestade förvisso icke till överdåd; den uppgick i december 1891 till 418.000 kronor. Artur Hazelius bestämde sig för att i första etappen uppföra hallbyggnaden med den motiveringen att »museiloka-

lerna komma alltid att kräfvat sitt utförande, men icke så med hallen. Om inte jag bygger den, blir den kanske aldrig utförd.» Hallen med sina allmogeinteriörer och landskapstablåer var naturligtvis också den för de dåtida museibesökarna mest attraktiva delen av museet, vilket Hazelius var väl medveten om.

Den 25 april 1892 kom Kungl. Maj:ts byggnadstillstånd beträffande den bakre delen av museiprojektet, dvs. hallbyggnaden. Men redan i december 1891 hade man börjat spränga bort en bergkulle nära varvsmuren. Det var den norra delen av hallbyggnaden — norr om mittpartiet — som grundlades, och snart var man igång med sockelpartiet av huggen granit från Sundbyberg.

Hallbyggnaden motsvarade ungefär fyra niondelar av hela museikomplexet, om man räknar med byggnadsytan. Det bör ha känts som en lämplig storleksordning för den första etappen. Värre var att kansli, bibliotek och olika tjänsterum planerats i den icke aktuella byggnadsdelen. Arkitekten blev följaktligen nödsakad att snabbt söka infoga dessa viktiga utrymmen inom hallbyggnadens ram. Han löste problemet genom att vid vardera gaveln tillfoga en femsidig absidliknande utbyggnad. Den norra skulle inrymma kansliavdelningen, i den södra tänkte man sig en mindre restaurang eller kafélokal för allmänheten. Biblioteket avsåg Clason att förlägga till mittpartiet, som i sinom tid också måste bli föremål för en omarbetning.

Under de följande tre åren fullbordades till det yttre hallens norra del. I december 1894 färdigställdes tak-
täckningen med skiffer och koppar-

6. Idéskiss till stora
hallen med de
öppna galleri-
våningarna.
Teckning av
Erland Heurlin
1896.

plåt samt järnspröjsar för glastaket. Men sedan inträdde en paus i arbetena. Anledningen var delvis en begynnande penningbrist, delvis att diskussionen om lämplig plats för 1897 års utställning alltmer koncentrerades till området kring Lejonslätten.

Hazelius såg omedelbart sin chans och understödde kraftigt detta platsval. Han framhöll »de ömsesidiga fördelarna för så väl utställningen som museet, om museibyggnaden kunde i sin helhet så utföras att han för utställningen blefve användbar; hvarjämte museet, under förutsättning att byggnadsfrågan i samband härmed skulle kunna ordnas, erbjudit utställningen rättighet att afgiftsfritt disponera byggnaden jämte omgivande mark. Härför skulle visserligen fordrats en betydande summa, så stor, att hon näppeligen kunde belasta utställningens budget, men det ansågs i vida kretsar, att för gynnandet på en gång af tvänne så stora fosterländska företag borde goda utsikter finnas att genom erhållande af tillstånd till ett penninglotteri — ett dylikt var för utställningen i alla händelser föreslaget — kunna skaffa det behöfliga beloppet».

Tyvärr missades chansen att påskynda museibygget. Kungl. Maj:ts beslut om utställningen kom inte förrän i juni 1895, och den därefter av museistyrelsen inlämnade ansökan om tillstånd till ett lotteri måste avslås därför att tiden ansågs för knapp.

Trots motgången sökte Hazelius göra det bästa av den nya situationen. Han kom överens med utställningskommittén om att denna skulle få förfoga över museets mark under förutsättning att denna mark planerades och ordnades för all framtid. Därjäm-

te skulle utställningen få disponera den färdiga delen av hallen mot att den bekostade vissa kompletteringsarbeten intill en summa av 35.500 kr. För dessa pengar insattes under hösten 1895 karmar med bågar och glas i byggnaden. Samma år lades även grunden till hallens södra del och granitsockeln fullbordades på östra och södra sidorna. Under den följande tiden fram till utställningens invigning utfördes endast en del inre kompletteringsarbeten i hallen.

Då Stockholmsutställningen öppnades den 15 maj 1897, presenterades den blivande museibyggnaden på ett ganska egenartat sätt. Ovan grundmurarna till mittpartiet och den södra delen av hallen hade man efter Agi Lindgrens ritningar uppfört en något lägre utställningshall av trä med en kraftigt markerad huvudentré intill ett av Skokloster inspirerat torn och vid sydgaveln ett lägre jugendmässigt hörntorn. Resultatet var mer originellt än vackert, men det var ju bara fråga om en tillfällig utställningsbyggnad.

I samband med det slutgiltiga ordnandet av Djurgårdsentrén efter utställningens avveckling skedde 1898 en breddning av allén, som inkräktade på det åt museet upplåtna markområdet. En remsa av ungefär 17 meters bredd längs hela östra gränsen avträdades och i ersättning härför uppläts ett mindre markområde vid Skansens norra bergssluttning.

Genom denna ändring av tomtgränsen sattes definitivt stopp för ett följande av de ursprungliga byggnadsplanerna. Isak Gustaf Clasons stortställt tänkta byggnadsverk skulle aldrig bli mer än ett fragment.

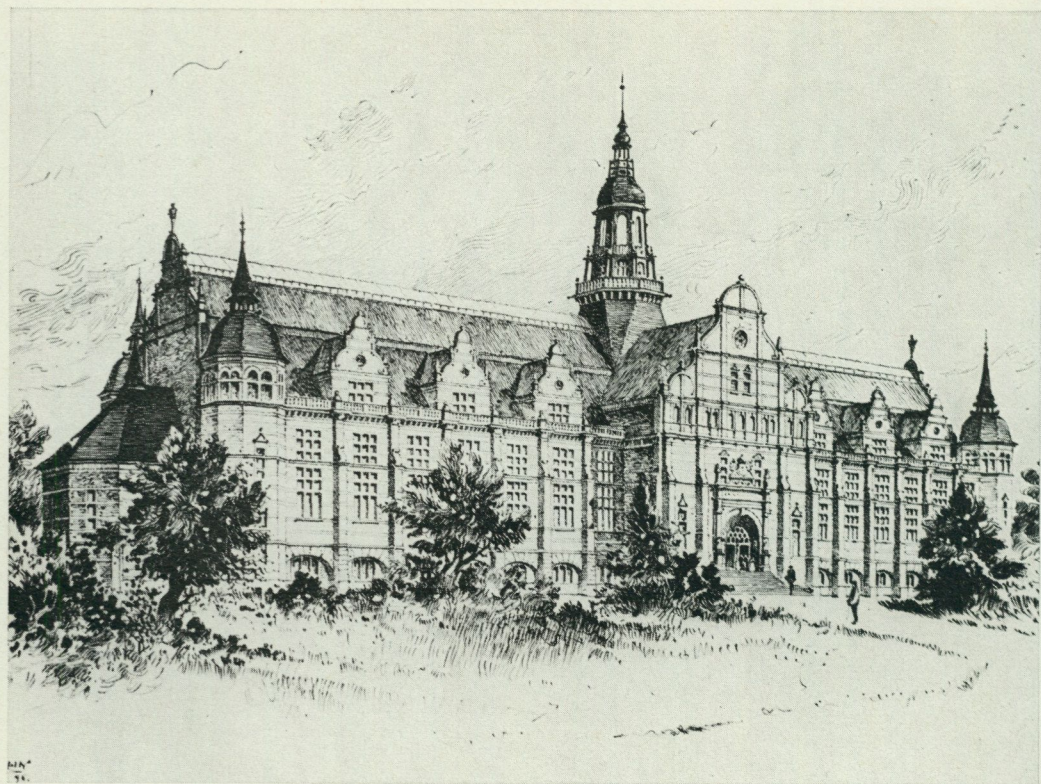

7. Det halvfärdiga museet försågs till 1897 års utställning med en provisorisk tillbyggnad av Agi Lindegren.

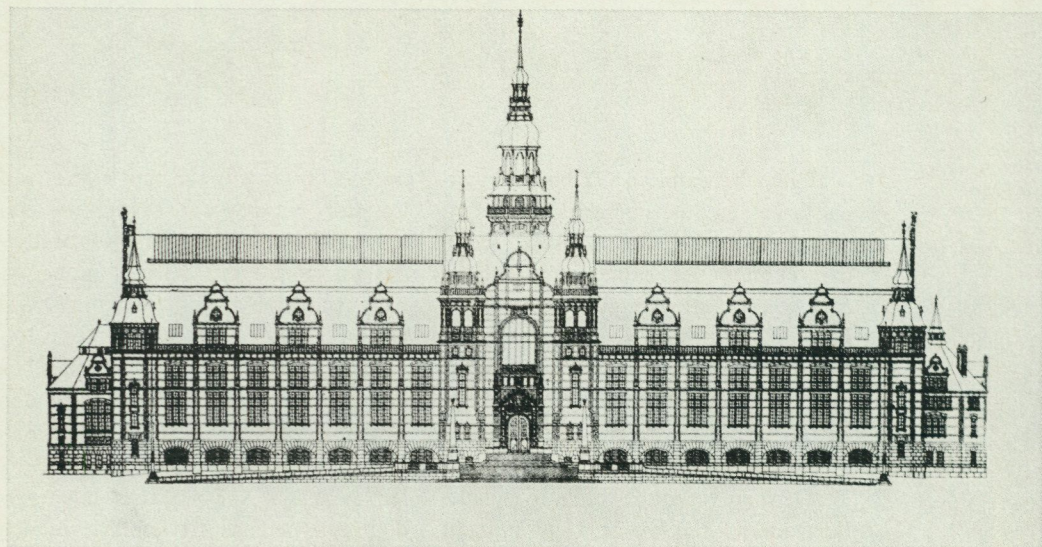
Först i december 1897 kunde byggnadsarbetena återupptagas, och nu gick det ganska raskt framåt, sedan den ekonomiska situationen förbättrats genom att Kungl. Maj:t den 8 februari 1898 beviljat ett lotteri, vars hela vinst skulle komma museibyggnaden till godo. Den första dragningen inbragte 300.000 kr, och de följande beräknades ge ytterligare 1.250.000 kr. Då man vet att de totala byggnadskostnaderna t. o. m. år 1897 uppgått

till 652.000 kr förstår man bättre, vad lotteriet betydde för Hazelius och hans medhjälpare. I juni 1900 beviljades ytterligare ett lotteri som beräknades tillföra byggnadsfonden 390.000 kronor.

Den 27 maj 1901 avled Hazelius helt oväntat. Han fick aldrig se den byggnad fullbordad, för vilken han fört en så hård kamp. Den södra delen av hallen var praktiskt taget färdigbyggd med sina två hörntorn och

111
74

Andrén:
Arkitekttävlingen
och museibygget

den utbyggda »kaféflygeln». Men hela mittpartiet var ett stort gapande hål; endast absidens murar var uppförda till halva sin höjd. »Ritningarna till omarbetning af midtpartiet fortskredo långsamt. Att med någon egentlig inspiration beskära sitt eget verk är väl också mycket begärt af en konstnär. Alltnog trots byggnadsarbetets fortskridande har man kommit in i en period av dödsvatten» (Curman). Först 1904 blev ritningarna till portalpartiet definitivt klara, och ännu 1906 arbetade Clason med de båda balkongtorrens huvar. Men äntligen en majdag 1907 försvann de sista byggnadsställningarna, och den 8 juni kunde byggnaden invigas med flygande fanor och klingande spel.

Även den inre arkitekturen hade under den långa byggnadstiden undergått vissa förändringar. Enligt de ursprungliga direktiven — då hallen var en del av en mycket större anläggning — skulle gallerierna vara öppna inåt mot denna hall. Men redan i början av 1890-talet opponerade sig Clason mot detta. Han »sträfvade efter att få skilja de öfre gallerierna från hallen med hela väggar för att därigenom ernå en enhetligare belysning af hallen» (Curman). Museistyrelsen var dock obeveklig.

Då man kort tid efter Hazelius död under Bernhard Salins ledning började utarbeta förslag till samlingarnas fördelning och utställning, fann man att de tillämnade »dioramabilderna» i hallplanet icke kunde utformas på ett tillfredsställande sätt. Tanken övergavs och bågöppningarna igenmurades; man vann därigenom utställningsrum med goda väggytor. Det blev också möjligt att här infoga en

entresolvåning med utmärkta magasins- och arbetslokaler.

Även gallerivåningen en trappa upp avstängdes med en vägg från hallen, dock så att en smal gång lämnades öppen bakom kolonnaden. »Detta var en välkommen anledning för arkitekten, hvilken, som vi sett, från början af arkitektoniska skäl strävat efter att få utestänga sidobelysningen i hallen» (Curman).

Under de pågående experimenten med samlingarnas uppställning inträffade det att Kungl. livrustkammaren blev husvill. Och eftersom dessa samlingar jämte troféksamlingen syntes ganska väl lämpade för en utställning i hallen, träffades en överenskommelse mellan staten och museet. Så tillkom i sista stund detta morganatiska äktenskap, som ännu är bestående.

Till sist må Sigurd Curman än en gång citeras: »Väl är det sant, att byggnaden från ren museisynpunkt icke är idealisk, utan erbjudit museimännen många och stora svårigheter. Därom torde ingen vara mera medveten än arkitekten själf, som mer än en gång måste hafva känt den djupa tragiken i att se sina ursprungliga intentioner och sin stora konstnärliga skapelse af ödet så grundligt omstöpas och vrängas, som vi förstått af byggnadens utvecklingshistoria. Tack vare Bernhard Salins och hans medhjälparens utmärkta installationsarbete, i hvilket deras anpassningsförmåga ställts på många och svåra prof, har det dock lyckats att i denna byggnad inrymma ett museum, som i omfång och rikedom, omväxling och tilltalande anordning söker sin like. Och det har blifvit mer än ett vanligt museum. Konstnären har också i högsta måtto uppfyllt

8. Perspektivskiss,
tecknad av
Erland Heurlin
1896.

9. I. G. Clasons
slutliga fasadritning
signerad den 8 juni
1907.

det kraf, som Artur Hazelius ställde på sin museibyggnad, nämligen att gifva 'en sådan inramning åt samlingarne att ett besök i byggnaden skulle bibringa en stark och mäktig stämning och således i sin mån verka fosterländskt väckande'.

Genom sin allvarliga och manliga värdighet har denna byggnad fått ett särskilt kynne af svenskhet, och ett mottagligt sinne måste vid anblicken af denna stolta hall med de bleknande fanorna och den mäktiga bilden af den gamle landsfadern och riksbyggmästaren mer än annorstädes få en förnimmelse af fäderneslandets majestät.»

SUMMARY

The Nordic Museum. The Architectural Competition and the Museum Building.

The Nordic Museum was founded in 1873 by Artur Hazelius as a private museum, but it was reorganized in 1880 as a public institution governed by a special Board. A site was placed at disposal for a museum building in Djurgården Park and an architectural prize competition was announced in 1883. Out of 15 competing architects the 1st prize was allotted to W. Manchot, of Mannheim, the 2nd prize to H. Mahrenholz, of Berlin, and the 3rd prize to V. Karlson, of Stockholm. All the competitors carefully followed the terms of the prize contest, which required a large number of exhibition rooms and chambers as well as a separate hall with internal galleries for exhibiting peasant objects.

However, it was considered that none of the competitive designs should be put into execution. Hazelius continued his efforts to find a solution to the problem of selecting a plan, and this having been decided upon in 1888 the commission

Källor och litteratur:

Protokoll vid Nordiska museets nämnds sammankomster 1880—1900.

Årsredogörelser från Nordiska museet för åren 1881—1907.

Förslag till byggnad för Nordiska museet, Sthlm 1891.

Curman, Sigurd, Nordiska museets byggnad, i Nordisk tidskrift 1908.

Böök, Fredrik, Artur Hazelius. Sthlm 1923.

Lindberg, Ernst-Folke, Gunnar Hazelius och Nordiska museets installationsfråga, i Rtg 40 (1957).

Zastrov, Mare, Studier i några byggnadsförslag till Nordiska museet. Manuskript 1961.

was given to Professor Magnus Isæus and the architect Isak Gustaf Clason to present constructional drawings. Isæus having died in 1891, Clason completed the carrying out of the commission. Out of the large complex of buildings it was decided as a first stage to build the Peasant Hall. The north section of this building was erected in 1892—95, after which there was an interruption of the building programme owing to the fact that the Museum lay within the area required for the Jubilee Exhibition of 1897.

When the constructional work was resumed in December 1897 the boundaries of the building plot were altered so that the entire group of buildings as contemplated could never become a reality. Clason had to alter the designs so that the Peasant Hall alone could serve as a complete museum. The Nordic Museum was formally opened on the 8th June 1907.